

Kovács Renáta

AZ ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metafora rögös útja, avagy amit a hibaelemzés felfed a célnyelvi metaforikus kifejezések elsajátításáról

1. Bevezetés

Ideális esetben a nyelvtanulás folyamán a nyelvtanuló a célnyelvnek megfelelő, de legalábbis ahhoz közelítő megfelelő szintű nyelvi, szociolingvisztikai, kulturális, szövegalkotói és stratégiai kompetenciát szerez (Bárdos 2007). Bár a nyelvtudást leképező modellekben általában nevesítve nem jelenik meg, az idegen nyelvi metaforikus kompetencia mindegyik kompetenciaelemben jelen van, és alapvető szerepet játszik a célnyelv szerkezetének, pragmatikai szabályainak és kultúrájának megértésében (Littlemore és Low 2006).

2. A metaforikusan kompetens nyelvtanuló

2.1. Metaforikus kompetencia

A metaforikus kompetencia fogalma (Danesi 1988) nagyon korán, szinte a metaforaelmélet megjelenésével (Lakoff és Johnson 1980) együtt terjedt el a szakirodalomban, elsősorban az idegennyelv-elsajátítás kontextusában.¹ Eredeti értelmében a nyelvtanuló azon képességeinek összességét jelenti, amelynek segítségével képes értelmezni és reprodukálni a célnyelv fogalmi rendszerét. Danesi (1995) később a metaforikus kompetencia terminológiát nem érezve elegendőnek a kompetencia komplexitásának visszaadására, azt a fogalmi folyékonyssággal váltotta fel. A fogalmi folyékonysság terminus a kommunikatív, metaforikus és nyelvtani kompetenciákat egyaránt magába foglalja, vagyis Danesi (1995) az eredeti metaforikus kompetenciát már nem elszigetelt entitásként, hanem egy nagyobb viszonyhálózatban, a célnyelv teljességének keretében definiálja.

Más szerzők (Low 1988, Cacciari 1988, Littlemore 2001) kitartottak a metaforikus kompetencia használata mellett, a célnyelv metaforáinak elsajátítását értve alatta. Low értelmezésében a metaforikus kompetencia egy rendkívül összetett, a nyelvtanulóban sokrétű képesség jelenlétét igénylő fogalommal alakul. A nyelvtanulónak rendelkeznie kell az *elfogadható jelentés létrehozásának (ability of construct of plausible meaning)* képességével, vagyis, hogy ismerje a célnyelv konvencionális metaforáinak határait, konkrétan azt, hogy mely forrástartományi elemek mely céltartományi elemekre alkalmazhatók. A folyamatnak fordítva is működnie kell: a nyelvtanulónak képesnek kell lennie az anyanyelvi beszélő részéről érkező metaforák felismerésére és értelmezésére is. A metaforikus kompetencia harmadik fontos tényezője az *adott kultúra metaforikus preferenciájáról való tudás*, amely teljes mértékben kultúrafüggő, ezért a mögöttes kulturális referenciák felismerését feltételezi. A metaforikus kompetencia magára a metaforára vonatkozó metatudást is megköveteli: a nyelvtanulónak tisztában kell lennie azzal, hogy a metaforák többféle jelentésrétegből tevődnek össze. A célnyelven történő kommunikációt illetően a nyelvtanulónak rendelkeznie kell az *interaktív metaforikus tudatosság (interactive awareness of metaphor)* képességével, ami nem jelent mást, mint a nyelvtanuló arra vonatkozó tudását, hogy kommunikatív szituációban az anyanyelvi beszélő metaforára koherens metaforát vár válaszként (Low 1988: 129–124).

¹ Noha elvileg megkülönböztethető anyanyelvi és idegen nyelvi metaforikus kompetencia, a jelen dolgozatban metaforikus kompetencián az utóbbit értjük.

Littlemore Low-nál konkrétan határozza meg a metaforikus kompetencia kritériumait. *A metafora produkció eredetisége*, vagyis, hogy a nyelvtanuló képes-e magától eredeti metaforákat létrehozni; *a metafora értelmezésének folyékonyága*, vagyis, hogy a nyelvtanuló képes-e akár több lehetséges jelentést társítani egy adott metaforához; *a metaforához való jelentés társításának képessége* és annak *sebessége*, vagyis, hogy a nyelvtanuló milyen gyorsan képes a metafora lehetséges jelentéseinek megtalálására (Littlemore 2001: 461). Littlemore értelmezésében a metaforikus kompetencia a célnyelvi metaforák értelmezésének képességét és a célnyelvnek megfelelő metaforák produkcióját jelenti. Littlemore modelljének nagy előnye, hogy rugalmas keretet biztosít a nyelvtanulók számára egyéni és kreatív metaforák használatára. Ezen modell alapján az a cél, hogy a nyelvtanuló a nyelvelsajátítás folyamata alatt megtanulja értelmezni a célnyelvi metaforákat, és a célnyelvieknek megfelelőket legyen képes létrehozni. Ez azt jelenti, hogy a nyelvtanulónak nem kell önmagát beszorítania a célnyelv már konvencionálizálódott metaforái közé, hagyatkozhat saját maga által komponált metaforákra is (ahogy azt a célnyelvi beszélők is teszik), szem előtt tartva a célnyelvi beszélők számára még értelmezhetőnek tekinthető fogalmi kereteket.

2.2. Miért van szükség a metaforákra?

Adott célnyelv fogalmi rendszerének ismerete és elsajátítása azért fontos, mert eszközt ad a nyelvtanuló kezébe nehezen megfogható jelenségek, érzelmek, gondolatok stb. megfogalmazására. A metaforák segítik a kommunikációban a világ dolgai közötti kapcsolatok rendszerbe foglalt felfedezését és megértését. A metafora hozzájárul az emberi gondolkodás kiterjesztéséhez is: egy-egy új metafora használata adott történés újszerű megközelítését teszi lehetővé, illetve segít olyan jelenségek leírásában is, amelyek adott pillanatban nem rendelkeznek konvencionális névvel (Low 1988: 127, Cacciari 1988: 137). A metafora pozitív és negatív módon egyaránt ráirányítja a hallgató figyelmét a beszélő által kiemelni kívánt jelenségekre, tartalomra. A metafora akkor is a beszélő szolgálatába áll, ha az homályosítani kíván bizonyos információt, vagy attól el akar távolodni; illetve akkor is, ha egy jelenség leírásához a metafora által felidézett komplex jelentésre van szükség (Cacciari 1988: 143). A metafora fontos funkciója, hogy lehetővé teszi az erős érzelmi töltetű témákról való beszélgetést (Low 1988: 127–128).

Cacciari (1988) a metaforának egyéb funkciói mellett is érvel. Szerinte a metaforák nem pontosan meghatározható, homályosabb jelentésük miatt arcvédő funkciót is betöltenek a kommunikációban. Ez a tulajdonságuk nagyobb lehetőséget ad korrekcióra, mint a szó szerinti, egzakt jelentésű kifejezések (Cacciari 1988: 140). A metaforák a személyközi kapcsolatok kommunikációjához, illetve adott személy csoportidentitásához is hozzájárulnak saját, „bensőséges”, csak a közösségen vagy a csoporton belül használatos kifejezések használatával (uo. 141). A metaforák alapvető fontosságát a kommunikációban Valeva fogalmazza meg érzéketlenül: „*Egy fél kiló banán vásárlása lehetséges fogalmi folyékonyág nélkül, de abban a pillanatban, hogy a beszélő bonyolultabb interakciót követelő szituációba kerül, a fogalmi folyékonyág a kommunikatív kompetencia első számú feltételévé válik.*” (Valeva 1996: 23).

2.3. A metaforikus kifejezések tanításakor/elsajátításakor felmerülő nehézségek

A metaforikus kifejezések elsajátításának egyik fő nehézsége, hogy bár az anyanyelvi beszélő nyelvi produktumaiban lépten-nyomon szerepelnek, a nyelvtanulás folyamatában a nyelvtanuló sok esetben nem találkozik ezekkel. Ennek oka egyrészt az, hogy a tananyagok nagy része a szavak szó szerinti jelentésének bemutatására törekszik; másrészt pedig, hogy az anyanyelvi beszélők nyelvtanulókhöz szólva megpróbálnak egyszerű, konkrét, mindennapos szókinccsel tartalmazó üzeneteket közvetíteni feléjük (*foreigner talk*), és akaratlanul is kerülnek a metaforai-

kus kifejezések használatát (Irujo 1986: 236–237). Ha azonban a nyelvtanuló mégiscsak szembe kerül metaforikus kifejezésekkel, további nehézségeket jelenthet számára azok nem szó szerinti jelentése, illetve a célnyelvi grammatikai rendszerbe illeszkedő használata.

A metaforikus kifejezések tanításának metodológiai sorrendet kell követnie. Irujo (1986) két kulcsfontosságú fázist határoz meg az idiómák tanításában: az első a metafora megértésének fázisa, a második pedig a metaforikus kifejezések használata. A metafora sikeres megértéséhez és későbbi használatához a nyelvtanulónak háromféle információt kell megfejtenie:

- (1) nyelvi információ; vagyis az, hogy milyen lexikai-nyelvtani kontextusban fordul elő általában a metafora;
- (2) fogalmi információ; vagyis, hogy a metafora mögött milyen fogalom húzódik meg;
- (3) pragmatikai információ; vagyis, hogy milyen kontextusban és műfajokban fordul elő a metafora (Irujo 1986: 237).

A kognitív megközelítés szerint a legtöbb idióma nemcsak mentális lexikonunk, hanem konceptuális rendszerünk terméke. A metaforikus kifejezések a kognitív fogalmi rendszerbe szisztematikusan beágyazódva léteznek és jönnek létre, így jelentésük és a valóság között igenis létezik fogalmi kapcsolat. „Az idióma (...) olyan jelenség, amely a világról szóló fogalmi tudásunkon alapuló fogalmi rendszerünkből ered. Más szóval, az idiómák legnagyobb része nem nyelvi, hanem fogalmi eredetű” (Kövecses 2005: 203) – vagyis jelentésük motivált. A legtöbb idióma létrejöttében a metaforikus vagy metonimikus folyamatok és a köznapi, konvencionális tudás játszzák a központi szerepet (uo.). A metaforikus kifejezések a kognitív megközelítésnek köszönhetően metaforikus tartományok köré szervezhetővé válnak, ami megkönnyíti a kifejezések elsajátítását és a rájuk való visszaemlékezést (Andreou – Galantomos 2008: 70). Ezt alapul véve a metaforikus kifejezések megfelelő módszertani megközelítéssel taníthatók, a nyelvtanuló által elsajátíthatók és megjegyezhetők (Danesi – Grieve 2010: 5–6, Kövecses – Szabó 1996, Bouton – Danesi 1994, idézi Kecskés 2000).

3. A kutatás

3.1. Kutatási kérdések

A jelen kismintás kutatás japán anyanyelvű, a magyart mint idegen nyelvet tanuló, a Közös Európai Referenciakeret (a továbbiakban KER) szerinti B1-B2 szintű nyelvtanulók célnyelvi, azaz a magyar AZ ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metaforához kapcsolódó nyelvi metaforikus kifejezések elsajátítási folyamatát vizsgálja a nyelvtanulók írásbeli munkái alapján.² A kutatás négy alapvető kérdésre keresi a választ:

- (1) Milyen jellegű nyelvi és fogalmi hibákat követnek el a nyelvtanulók a metaforikus kifejezések használata során?
- (2) Milyen alkategóriákba csoportosíthatók az elkövetett nyelvi és fogalmi hibák?
- (3) Mi a gyökere az elkövetett hibáknak?
- (4) Mely hibák befolyásolják negatívan a kommunikációs üzenetek érthetőségét?

² Az Oszakai Egyetem magyar lektoraként japán hallgatóknak tanítom a magyar nyelvet. A jelen tanulmány az ő körükben végzett vizsgálataimnak egy kicsiny szeletét közli. Terjedelmi okoknál fogva ehelyütt csupán rövidke bepillantást nyerünk abba, hogy ezek a tanulók hogyan tanulják és használják a metaforákat, metaforikus kifejezéseket, de a használatban megmutatózó problémák, jelenségek okainak feltárására egy következő lépésben kerülhet csak sor. Tehát azt, hogy a hibáknak mi lehet az eredete (ld. a hallgatók japán nyelvűsége, a forrásnyelv és -kultúra szerepe) egy későbbi tanulmányban elemzem.

3.2. Résztvevők

A kismintás kutatásban az Oszakai Egyetem huszonegy harmad- és negyedéves, a KER szerinti B1-B2-es szinten álló tanulója vett részt. A huszonegy tanulóból 19 nő és kettő férfi. Életkoruk szerint húsz tanuló 21-22 év között van, egy diák 65 éves. A résztvevők közül összesen egy diák nem volt soha magyar nyelvterületen, a többiek mind eltöltöttek már legalább egy hónapot Magyarországon nyelvtanulási célból. A kutatás a harmadik évfolyamosok számára kötelező, a negyedik évfolyamosok számára pedig választható, az anyanyelvi lektor által tartott magyar mint idegen nyelv órán zajlott. A tanóra célja a tanulók általános kommunikációs képességének fejlesztése, különös hangsúllyal a beszéd- és íráskészségre. A tanóra heti egyszeri rendszerességgel, minden egyes alkalommal 90 percben zajlik 15 héten keresztül. A kutatás a 2018/19-es és a 2019/20-as tanévek második félévének elején zajlott (azaz a japán tanévnek megfelelően októberben) három tanórán keresztül.

3.3. A kutatás menete

A kutatás hat szakaszra osztható fel. Az első a nyelvtanulók AZ ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metaforával történő megismertetése, illetve az ahhoz kapcsolódó hat, konkrét nyelvi metafora jelentése és nyelvi megvalósulása elsajátításának segítése. A következő nyelvi metaforák képezték a kutatást: *valakinek jó irányba halad az élete, hosszú út áll valaki előtt, elkísér valakit az utolsó útjára, valaki választ el elé kerül, valakiknek elválnak az útjaik, valaki rossz útra tér.* A második szakaszban zajlott le a kutatás korpuszát alkotó, a nyelvtanulók által írt szövegek begyűjtése. A harmadik szakaszban került sor a nyelvtanulói szövegek a Pragglejaz-csoport metafora-azonosítási módszerével (MIP) történő elemzésére. A kutatás negyedik szakaszában kvalitatív és kvantitatív elemzési módszert egyaránt alkalmazva AZ ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metafora nyelvi metaforáit és a MIP módszerével detektált metaforákat csoportosítottam a célnyelvnek való megfelelésük, illetve nem-megfelelésük alapján. A kutatás kizárólag a nyelvtanulók által használt metaforákban elkövetett hibák vizsgálatára fókuszált, minden más deviancia elemzésen kívül maradt. Az ötödik szakaszban a szöveg kontextusát figyelembe véve és a rekonstrukció módszerét alkalmazva kíséreltem meg magyarázatot adni a hibákra és forrásukat determinálni. Figyelmet fordítottam arra, hogy a felszínileg helyes formákat kontextusban is megvizsgáljam, ugyanis előfordulhat, hogy helyes felszíni forma nem megfelelő kontextusban kerül felhasználásra és pragmatikai vagy stilisztikai szempontból nem felel meg a kommunikációs célnak. A rekonstrukció segített a hiba jellegének eldöntésében, vagyis abban, hogy nyelvi vagy fogalmi hibáról van-e szó; illetve a hiba jellegének konkrétabb meghatározásában is. Minden egyes metaforával kapcsolatos hibát elláttam további, pontosító megjegyzésekkel.

Metafora	Rekonstrukció	Hibatípus	Hiba jellege	Egyéb
*egyhamar nem elkísér az utolsó útjára	egyhamar nem kíséri el az utolsó útjára	nyelvi	szórend	nem befolyásolja a megértést, kreatív használat; humoros hatás, aminek a nyelvtanuló nincs tudatában

1. táblázat: Példa a hibák elemzésére használt Excel-táblázat felépítésére

3.4. Eredmények

AZ ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metaforáinak tanórai keretek között elsajátított metaforáit összesen 108 esetben használta a 21 nyelvtanuló. Nem minden szöveg tartalmazta az összes metaforát: néhány nyelvtanuló valamilyen okból került, vagy egyszerűen csak elfelejtette egy-egy nyelvi metafora használatát. A 2. számú táblázat mutatja, hogy a 108 metaforából 51-et, azaz

a kért metaforák 47,2%-át a tanulók helyesen használták, 52,8%-át pedig nem a célnyelvi formának megfelelően. A nyelvi devianciák az összes hiba 68,4%-át, a fogalmi hibák pedig a 19,3%-át adták. Összesen hét esetben volt felfedezhető olyan deviancia, amely nyelvi-fogalmi hiba kombinációjának következményeként alakult ki.

AZ ÉLET EGY UTAZÁS metaforák, teljes szám: 108			
Helyes	51 (47,2%)	Deviáns	57 (52,8%)
		Nyelvileg deviáns:	39 (68,4%)
		Fogalmilag deviáns	11 (19,3%)
		Nyelvi-fogalmi deviancia	7 (12,3%)

2. táblázat: AZ ÉLET EGY UTAZÁS metaforák helyes és deviáns formáinak használata

A 3. táblázatból kiderül, hogy a nyelvi hibák esetében a legtöbb nehézséget a tanulók számára az alany-állítmány egyeztetése (23,2%), a szórend (16,3%), illetve a jelen- és múlt idő használata (11,6%) jelentette. Szintén jelentős volt még a határozott-határozatlan igeragozásban elkövetett hibák, a birtokos eset és a névutók nem megfelelő használatából származó hibák aránya: mindegyik hibatípus az összes hiba 9,3%-át jelentette. Ugyanilyen arányban jelenik meg a metaforákban a helyesírási hibák száma.

AZ ÉLET EGY UTAZÁS – 39 nyelvileg hibás forma, összesen 43 hiba Nyelvi hibák csoportosítva (egy-egy esetben több hiba kombinációja van jelen a kifejezés használatában, minden egyes hiba külön-külön számon tartva)	
alany-állítmány egyeztetés <i>*Ily módon Ilona és Balázs élete közös irányba haladnak és örökre együtt élnek.</i>	10 (23,2%)
kifejezés szórendje <i>*a fia tért rossz útra</i>	7 (16,3%)
igeidő (múlt és jelen) nem megfelelő használata <i>*Amikor gyerek volt, az élete jó irányba halad</i>	5 (11,6%)
határozott-határozatlan igeragozás <i>*Mária meghalt tüdőgyulladásban. János elkísért utolsó útjára és ...</i>	4 (9,3%)
birtokos helytelen használata <i>*ők élete közös irányba haladt mert akkoriban arra vágytak</i>	4 (9,3%)
névutó helytelen használata <i>*Most hosszú út áll még Katalin előtt</i>	4 (9,3%)
helyesírás <i>*válaszút elé kerültem</i>	4 (9,3%)
igemód <i>*és hosszú út állt még előttem, ha azt akarjak, hogy jól beszéljek magyarul.</i>	3 (7%)
egyes szám-többes szám <i>*Sokan elkísért az utolsó útjára.</i>	1 (2,3%)
lexikai hiba <i>*Utána más válaszút elé kerültem</i>	1 (2,3%)

3. táblázat: AZ ÉLET EGY UTAZÁS metaforák nyelvi hibáinak összefoglalása

AZ ÉLET EGY UTAZÁS metaforák fogalmi hibái (4. táblázat) az összes hiba 19,3%-át adták. Ezek 54,4%-nak az eredete a kifejezés nem megfelelő elsajátítása, vagyis a kifejezés jelentésének hibás konceptualizációja. Ez azt eredményezi, hogy a nyelvtanuló nem megfelelő értelemben használja a kifejezést. A másik fontos fogalmi hiba abból származott, hogy a nyelvtanulók a kifejezést nem megfelelő kontextusban használták (27,3%). Ez a hibatípus azt takarja, hogy a nyelvtanuló a kifejezés jelentését elsajátította, azonban a megfelelő kontextus kiválasztása sikertelen volt. Ez a tény két dologra hívja fel a figyelmet: egyrészt a kifejezések na-

gyon specifikus kontextusára, illetve arra, hogy a kontextusra a kifejezések tanításakor nagy hangsúlyt kell fektetni.

Egy olyan deviancia volt detektálható, amelynek eredete a kifejezés nyelvi kontextusa volt. A nyelvtanuló ebben az esetben a *kell* segédigét a *valaki válaszut elé kerül* kifejezéssel együtt használta, ami célnyelven nem lehetséges. Ennek magyarázata, hogy a nyelvtanuló a kifejezés jelentése alapján (*dönt; döntést hoz egy sorsdöntő kérdésről*) választotta ki a nyelvi elemeket: a nem metaforikus jelentéssel társítható a *kell* segédige (vö. *Péternek döntenie kellett*).

AZ ÉLET EGY UTAZÁS metaforák– 11 fogalmi hiba, összesen 11 hiba (19,3%)	
kifejezés jelentésének nem megfelelő elsajátítása (hibás konceptualizáció) * <i>Mert Magdi és az ő élete közös irányba haladt amikor gimnazisták voltak.</i>	6 (54,4%)
kifejezés használata nem megfelelő kontextusban * <i>lehet, hogy velem életem közös irányba halad</i>	3 (27,3%)
homályos kommunikációs szituáció * <i>Laci válaszut elé került.</i>	1 (9%)
nyelvi kontextus * <i>Péter kell válaszut elé kerülni</i>	1 (9%)

4. táblázat: AZ ÉLET EGY UTAZÁS metaforák fogalmi hibáinak összefoglalása

3.5. Az eredmények értelmezése

3.5.1. A metaforák nyelvi hibái

A nyelvi hibák százalékos aránya magasabb (68,4%), mint a fogalmi hibáké (19,3%). A nyelvi hibák esetében bizonyos esetekben több hiba egyidejű kombinációjáról beszélhetünk, egyszerre több hiba is jelen lehet egy-egy kifejezés használatában.

Az alany–állítmány egyeztetés okozza a legnagyobb gondot. Ennek a hibatípusnak többféle forrása lehet. A **Az egyetemen én válaszut elé került:* esetében két magyarázat lehetséges: az egyik, hogy pusztán tévesztésről van szó, ami abból adódik, hogy a nyelvtanuló a kifejezés többi részének helyességére koncentrálna már nem fordít megfelelő figyelmet az alany–állítmány egyeztetésre; a másik pedig, hogy a kifejezés a nyelvtanuló köztes nyelvében adott időpontban létező célnyelv (ez esetben a magyar nyelv) rendszerétől még elszigetelve, abba nem integrálódva van jelen. Könnyebb a magyarázat az **Ily módon Ilona és Balázs élete közös irányba haladnak és örökre együtt élnek* szerkezetben. A nyelvtanuló *Ilonát és Balázst* érzékeli alannak, nem pedig a kifejezést alkotó *élete* szót. Erre utal az is, hogy a kifejezés második igéje, az *élnek* többes számban ragozódik. Érdekes a **Válaszut élelem került* esete, ugyanis abban a nyelvtanuló nem az igén, hanem a névutón gondolta helyesnek jelölni a cselekvőt. Itt a nyelvtanuló a személyes névmások névutós alakjáról tanult szabályt általánosítja és alkalmazza nem megfelelő nyelvi kontextusban.

Szintén nehézséget jelent a nyelvtanulók számára a jelen és múlt idő megfelelő használata. Előfordul, hogy tagmondatok között elmarad a múlt és jelen idő egyeztetése („és **szerinttem, hogy hosszú út *áll még előtte* – a felszínileg helyes jelen idejű *áll* forma nem felel meg a kontextus idejének). Olyan is akad, hogy a nyelvtanuló egyáltalán nem használja a múlt időt, holott a kontextus alapján arra szükség lenne (**Hosszú út áll még előttem, ha azt *akarja, hogy menjek a cserediák programmal Budapestre.*) Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy a nyelvtanulónak már eleve nehézséget okoz a metaforikus kifejezés megfelelő használatára való koncentrálna, és egyéb nyelvtani információk felett már elsiklik a figyelme. Kérdés, hogy a múlt idővel kapcsolatos hibák nyelvi vagy fogalmi hibának tekinthetők-e. A hibák forrása ugyanis lehet a múlt idő anyanyelvi és célnyelvi konceptualizálásának különbsége.

A határozott–határozatlan igeragozás szintén gyakori hibaforrást jelent, ami nem meglepő, figyelembe véve, hogy azzal minden magyar mint idegen nyelv tanuló küzd. Ezenkívül még a

birtokos és a névutó használata jelent súlyosabb problémát. A birtokos szerkezetben ejtett gyakori hiba a *-nak/nek* esetrag elhagyása: **Ráadásul emiatt ő és a barátnője elváltak az útjaik.* Ez egy súlyosabb, a teljes szerkezetre kiható, a megértést erősebben gátoló hibának tekinthető, ugyanis a ragok hiánya nem jelzi előre a hallgatónak, hogy birtokos szerkezet következhet, így az nem tud felkészülni annak értelmezésére.

3.5.2. A metaforák fogalmi hibái

A fogalmi hibák az összes hiba 19,3%-át adják. A legnagyobb arányú hibaforrás (54,4%), hogy a nyelvtanuló az adott kifejezést nem megfelelő értelemben használja. Ezt követik a kifejezés nem megfelelő kontextusban való használatból származó hibák (27,3%). A két hibatípus között a fő különbség, hogy az előbbi esetében a nyelvtanuló hibásan sajátította el a kifejezés jelentését. Ez történik például a **Tamás el fogja kíséreti Magdit az utolsó útjára.* mondat esetében. A kifejezés kontextusából kiderül, hogy a nyelvtanuló minden utazással, elbúcsúzással kapcsolatos szituációra alkalmazza azt. A kijelentés szövegekörnyezetéből kiderül ugyanis, hogy arról van szó, hogy a szóban forgó Tamás elkíséri Magdit a repülőtérre amerikai utazása előtt, vagyis az utolsó magyar földön tett útjára. Másik példa, hogy a *valaki rossz útra tért* metaforát a tanulók több esetben a *valaki rossz döntést hoz* értelemben használták (**Ez a választás nagy hiba, ő tért rossz útra. Titokban szeretne lenni jogász*). Hasonló jelenség figyelhető meg a *valakiknek elváltak az útjaik* kifejezés „megharagszik; eltérő véleményt képviselnek” értelemben való használata (**Nem akart lakni vele. Az apja nem engedett de Hiro beiratkozott az egyetemre. Elváltak az útjaik.*)

A nem megfelelő kontextusban való használatból származó hibák esetében kiderül, hogy a nyelvtanuló jól sajátította el a kifejezést, de nem elég pontosan annak helyes alkalmazásához. Ennek következtében az nem illeszkedik a kontextus valamely eleméhez, mint ahogy történik az **Mert Magdi és az ő élete közös irányba haladt amikor gimnazisták voltak.*, (rekonstruálva: *Mert Magdinak és neki ugyanolyan álmaik voltak.*) kifejezésben. A nyelvtanuló tehát jól értelmezte a kifejezést abból a szempontból, hogy az valami közös dologra utal két ember életében, azonban annak nem volt tudatában, hogy az általa gondolt szituációra az nem alkalmazható. A nem megfelelő kontextusban használt kifejezések arra irányítják rá a figyelmet, hogy a metaforikus kifejezések egy specifikus jelenséget vagy szituációt konceptualizálnak, tehát kontextusuk is nagyon specifikus. Emiatt tanításukkor nagyon pontosan meg kell határozni azt a szituációt, illetve szövegekörnyezetet, amelyben alkalmazhatók. A nem megfelelő értelemben és a nem megfelelő kontextusban használt kifejezések azok, amelyek a legnagyobb értési, vagyis kommunikációs zavarokat okozzák.

A fogalmi hibák aránya kisebb, mint az egyénileg használt metaforák esetében, ebből arra lehet következtetni, hogy a tantermi keretek között folyó, tudatos tanulás segít az elsajátításban.

Egy hiba arra is rámutatott, hogy a metaforikus kifejezések grammatikai kontextusával és szemantikai prozódijával is foglalkozni kell. A nyelvtanulói **Péter kell válaszút elé kerülni* formában egyrészt a grammatikai megformálás sérül (pl. *Péternek kell válaszút elé kerülni*), másrészt a *kerül* ige, pontosabban a *valaki válaszút elé kerül* kifejezés szemantikája (az önkényesség hiánya) nehezen illeszkedik a *kell*-konstrukcióban szokásosan kifejezett ágensi jelentéstartalomhoz. A nyelvtanuló valószínűleg azért követte el ezt a hibát, mert a kifejezést a nyelvtani szerkezet szintjén a *valaki dönt, választ, döntést hoz* kifejezésekhez hasonlóan kezelte.

4. Összefoglalás

Dolgozatomban arra tettem kísérletet, hogy megvizsgáljam japán anyanyelvű, magyart mint idegen nyelvet tanuló, a KER szerinti B1-B2 szintű nyelvtanulók célnyelvi, azaz AZ ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metaforához kapcsolódó nyelvi metaforikus kifejezések elsajátítási folyamatát. A kutatás során a célcsoport tagjainak AZ ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metaforával kapcsolatos hat nyelvi kifejezés tantermi elsajátítása után egy kitalált élettörténetben kellett azokat használniuk. Az így készült szövegekben a használt metaforikus kifejezéseket hibaelemzés segítségével elemeztem és annak eredményéből a metaforikus kifejezések köztes nyelvi állapotára vontam le következtetéseket. A szövegekben a MIP metafora-azonosító módszer segítségével a nyelvtanulók egyénileg használt metaforáit is detektáltam.

Az eredmények alapján a következő konklúziók vonhatók le az elvégzett vizsgálatból:

- A kifejezésekben detektált nyelvi hibákat illetően az alany-állítmány egyeztetés, a megfelelő igeidő használata és a birtokos szerkezetek, illetve emellett még a határozott-határozatlan igeragozás jelentették a legnagyobb kihívást a tanulók számára. Az alany-állítmány egyeztetés és a birtokos szerkezetek problémája abból származhat, hogy a többtagú metaforikus kifejezések használatakor a megfelelő jelentésben való használatuk mellett nyelvi realizációjukra akár több szempontból is szükséges odafigyelni, ami nagyobb nehézséget jelent a nyelvtanuló számára. Fontos, hogy az alany-állítmány egyeztetés és a birtokos szerkezetek hatással vannak a kommunikációs üzenet érthetőségére is, ezért ezekre érdemes külön figyelmet fordítani a kifejezések tanításakor. A határozott-határozatlan igeragozás hibáinak elemzésére külön figyelmet nem fordítottam, mert az a metaforikus kifejezéseken kívül is általános problémát jelent a tanulók számára.
- A fogalmi hibákat illetően két fő hibacsoportot volt megállapítható: az egyik a metaforikus kifejezés jelentésének nem megfelelő elsajátításában, a másik pedig a nem megfelelő kontextusban való használatban volt keresendő. Mindkét hibatípus esetében elmondható, hogy negatívan befolyásolja az kommunikációs üzenet érthetőségét.

5. Kitekintés

A kutatás a metaforikus kifejezések használatára, illetve a nyitott szóosztályú metaforák feltérképezésére vállalkozott. Ennek következtében a zárt szóosztályú metaforák elemzésére nem került sor, annak ellenére, hogy ez a kérdés mindenképpen figyelmet igényel. A kutatásban a MIP használata lehetőséget adott a nyelvtanulók kreatív metaforáinak identifikálására is. Ezek hibaelemzése és rekonstrukciója tovább árnyalhatja a metaforák idegen nyelvi elsajátításáról és használatáról kialakult képet. Szintén további kutatásra ad lehetőséget a szövegek metaforikus sűrűségének és a metafora-csoportok meghatározásának vizsgálata. A kutatás a 21 résztvevő metaforikus kompetenciájának köztes nyelvi állapotát általánosságban vizsgálja, az egyéni különbségekre, a hibák egyéni forrásainak feltérképezésére nem fordít figyelmet. Továbbá nem vizsgálja, hogy a hibák mennyiben tulajdoníthatók a tanulók anyanyelvi jellegzetességeinek. Ennek kutatásában további előrelépést jelenthetne a kontrasztív elemzés és a résztvevőkkel készített interjú.

Irodalom

- Andreou, Georgia – Galantomos, Ioannis 2008. Designing a conceptual syllabus for teaching metaphors and idioms in foreign language context. *Porta Linguarum* 9: 69–77.
- Bárdos Jenő 2007. Ekvivalenciák és kompetenciák a nyelvvizsgák világában. *Educatio* 16/2: 231–242.

- Cacciar, Cristina 1998. Why do we speak metaphorically? Reflections on the functions of metaphor in discourse and reasoning. In: Katz, N. Albert (szerk.): *Figurative Language and Thought*. Oxford University Press, Oxford. 119–158.
- Danesi, Marcel 1988. The development of metaphorical competence: A neglected dimension in second language pedagogy. In: [Mancini, Albert N.](#); Giordano, [Paoloi, Baldini, Pier Raimondo](#) (szerk.): *Italiana. Selected Papers from the Proceedings of the 3rd Annual Conference of the American Association of Teachers of Italian*. Rosary College, New York. 189–194.
- Danesi, Marcel 1995: Learning and teaching languages. The role of “conceptual fluency”. *International Journal of Applied Linguistics* 5/1: 3–20.
- Danesi, Marcel – Grieve, Caitlin 2010. Conceptual error theory and the teaching of Italian. *Italica* 87/1: 1–20.
- Irujo, Suzanne 1986. A piece of cake: learning and teaching idioms. *ELT Journal* 40/3: 236–242.
- Kecskés István 2000. Conceptual fluency and the use of situation-bound utterances in L2. *Links & Letters* 7: 145–161.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex, Budapest.
- Kövecses Zoltán – Szabó Péter 1996. Idioms: A view from cognitive semantics. *Applied Linguistics* 17/3: 326–355.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- Littlemore, J. – Krennmayr, T. – Turner, J. – Turner, S. 2014. An investigation into metaphor use at different levels of second language writing. *Applied Linguistics* 35/2: 117–144.
- Littlemore, J. – Low, G. 2006. Metaphoric competence, second language learning and communicative language ability. *Applied Linguistics* 27/2: 268–294.
- Littlemore, J. – Low, G. 2001. Metaphoric competence: A language learning strength of students with a holistic cognitive style? *TESOL Quarterly* 35/3: 459–491.
- Low, Graham D. 1988. On teaching metaphor. *Applied Linguistics* 9/2: 125–147.
- Pragglejaz-csoport 2007. MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol* 22/1: 1–39.
- Valeva, Gloria 1996. On the notion of conceptual fluency in a second language. In: Pavlenko, Aneta – Salaberry, Rafael (szerk.): *Cornell Working Papers in Linguistics* 14. Cornell University, Field of Linguistics, Ithaca. 25–49.

Kovács, Renáta

The thorny path of LIFE IS A JOURNEY metaphors; what error analysis reveals about the acquisition of metaphoric expressions in a foreign language

In the present paper my aim was to glimpse into the acquisition of LIFE IS A JOURNEY metaphors in the case of Japanese learners of Hungarian as a foreign language. In the first phase of the research, six linguistic metaphors related to the conceptual metaphor of LIFE IS A JOURNEY was introduced to the target group (B1-B2 level learners). In the second phase, the learners were asked to produce a written text about a fictitious life story, in 220-250 words, using the six linguistic metaphors. The texts were then subjected to error analysis regarding the use of the metaphors. The analysis revealed that the learners had difficulty using the metaphors both as regards their grammatical and their conceptual behavior. The results suggest that learners need extensive reinforcement to understand how metaphoric expressions fit into the target language grammatical system and also on the semantic-pragmatic contexts that they may appear in.